

Word Order in Eastern Armenian Language Based on Dryer's Branching Direction Theory

Vol. 13, No. 6, Tome 72
pp. 355-394
January & February
2023

Claris Sarkissian¹ & Mahinnaz Mirdehghan Farashah²

Abstract

In the present research word order has been used to determine the type of Eastern Armenian Language in comparison to the groups of “Eurasian” and “world” languages based on Dryer's (1992) “Branching Direction Theory”. Dryer (1992), has introduced 23 correlation pairs as verb-patterned and object-patterned, to determine the word order in languages. He has argued against Greenberg's (1963) “Head-Dependent Theory” and by presenting “Branching Direction Theory” has concluded that the word order correlations reflect a tendency for languages to be consistently right-branching or consistently left-branching. The main question here is to investigate the belonging of Eastern Armenian language to the OV or VO language types, in comparison to “Eurasian” as well as “world languages”. In achieving the research goals, 19 valid correlation pairs have been analyzed within the collected data. The results show that Eastern Armenian language in comparison to group of “Eurasian” languages has 14 characteristics of strong OV languages and 15 characteristics of strong VO languages, hence, it has a tendency to VO languages; In case of its comparison to the group of “world languages” it has 14 characteristics of strong OV languages and 14 characteristics of strong VO languages, hence, it has a tendency to both OV and VO languages. Furthermore, it illustrates that despite Dryer's (1992) claim, the Eastern Armenian language does not have tendency to be classified consistently in a left-branching or right-branching type. Based on these, the median type could be considered as an independent type for Eastern Armenian language.

Keywords: correlation pairs, Eastern Armenian, word order, linguistics typology, Branching Direction Theory

Received: 5 April 2021
Received in revised form: 28 July 2021
Accepted: 21 August 2021

1. Ph.D. Candidate in General Linguistics, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5109-5033>

2. Corresponding author, Associate Professor of Linguistics, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran; Email: M_Mirdehghan@sbu.ac.ir,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1094-4318>

1. Introduction

One of the most important topics in language typology is the study of *word order* in languages. Dreyer is among the most well known linguists in this field. He (1992) has introduced 23 correlation pairs as *verb-patterned* and *object-patterned*, to determine the word order in languages and by presenting “Branching Direction Theory” he has concluded that the word order correlations reflect a tendency for languages to be consistently *right-branching* or consistently *left-branching*. The main question here is to investigate the belonging of Eastern Armenian Language to the OV or VO language types, in comparison to “Eurasian” as well as “world languages”.

2. Literature Review

The question of whether the basic word order in Eastern Armenian is OV or VO is a matter of controversy. Many descriptive and typological studies consider it to be a SOV language (Der-Houssikian, 1978; Dryer, 1998; Dum-Tragut, 2002; Howkins, 1979; Hawkins, 1983; Kozentseva, 1995; Minassian, 1980). The studies based on the generative grammar have placed it in group of SOV languages, considering that it is head final, therefore SVO order is considered as the result of movement (Hodgson, 2013; Giorgi & Haroutyunian, 2016; Kahnemuyipour & Megerdumian, 2011; Tamrazian, 1991; Tamrazian, 1994). Some studies have placed it the median type between OV and VO (Dum-Tragut, 2009; Dryer, 2013 in WALS). Other grammarians believe that SVO is its basic order (Abrahamyan, 1975; Arakelyan, 1958; Badikyan, 1976; Papoyan & Badikyan, 2003). Faghiri and Samvelian (2019) show that the distribution of SVO order is too high to qualify as a marked option.

3. Methodology

As a descriptive-analytical study, the main data collection of the present research has been provided by the first author as a native Eastern Armenian speaker in the form of sentences, clauses and phrases in Eastern Armenian. In addition the gathered data has been asked from 15 other Iranian-Armenian speakers and have been compared to the examples of Avetisyan and Zakaryan (2012).

4. Results

The results show that 4 out of 23 correlation pairs do not apply in Eastern Armenian which are as follows: 1. adpositional phrases and manner adverbs, 2. order of verb and negative particle, 3. order of content verb and negative auxiliary verb and 4. order of plural word and noun.

The 19 correlation pairs which are used in this study are 1. adposition and NP, 2. N and Relative clause, 3. noun and genitive, 4. adjective and standard of comparison, 5. verb and adpositional phrase, 6. verb and manner adverb, 7. copula and predicate, 8. "want" and subordinate verb, 9. noun and adjective, 10. noun and demonstrative, 11. adjective and intensifier, 12. tense/aspect auxiliary and verb, 13. question particle and sentence, 14. adverbial subordinator and S, 15. noun and article, 16. verb and subject, 17. numeral and noun, 18. tense/aspect affix and verb stem, 19. possessive affix and noun.

There are two differences between results of present research in compared to Wals data. The first difference is about adposition. Examples 1 to 4 respectively show that Eastern Armenian has preposition, postposition and adpositions which used as both preposition and postposition.

Example 1. preposition

αα-n gn-ats^h depi tun
 Ara- go-3SG.PAST to home
 DEF
 "Ara went home."

Example 2. postposition

αα-n siran-i p^hoxaren kart^h-ats^h
 Ara- Siran-ezafe instead of read-3SG.PAST
 DEF
 "Ara read instead of Siran."

Example 3. preposition

bats^hi αα_j-its^h mart^h tʃ^h-kα-r
 but Ara-ABL person NEG-be-
 3SG.PAST
 "There was no one but Ara."

Example 4. postposition

αα_j-its^h bats^hi mart^h tʃ^h-kα-r
 Ara-ABL But Person NEG-be-
 3SG.PAST
 "There was no one but Ara."

The second difference is about question particle which could be placed at the beginning, middle or end of the sentence. Alternatively, the sentence can be used without question particle. Examples 5 to 8 show the position of question particle while example 9 represents a sentence without question particle.

Example 5.

art^hjok^h du indz sir-um es
 Q-marker You Me like-PROG 2SG.PRES.AUX
 "Do you like me?"

Example 6.

du art^hjok^h indz sir-um es
 you Q-marker me like- 2SG.PRES.AUX
 PROG
 "Do you like me?"

Example 7.

du indz art^hjok^h sir-um es
 you me Q-marker like-PROG 2SG.PRES.AUX
 "Do you like me?"

Example 8.

du indz sir-um es art^hjok^h
 you me like-PROG 2SG.PRES.AUX Q-marker
 "Do you like me?"

Example 9.

du indz sir-um es
 you me like-PROG 2SG.PRES.AUX
 "Do you like me?"

The results show that Eastern Armenian language in comparison to group

of “Eurasian” languages has 14 characteristics of strong OV languages and 15 characteristics of strong VO languages, hence, it has a tendency to VO languages; In case of its comparison to the group of “world languages” it has 14 characteristics of strong OV languages and 14 characteristics of strong VO languages, hence, it has a tendency to both OV and VO languages. Table 1 shows Eastern Armenian language in comparison to Eurasian languages and table 2 shows Eastern Armenian language in comparison to world languages.

Table 1.

Eastern Armenian language in comparison to Eurasian languages

Total	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Element Type
14	X	X	X	X				X	X	X	X		X	X	X	X	X		X	Strong verb final
9					X	X	X	X				X				X	X		X	Weak verb final
8					X			X					X	X	X	X	X		X	Weak Verb medial
15	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X				X	X		X	Strong Verb medial

Table 2:
Eastern Armenian language in comparison to world languages

Total	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Element Type
14		X	X	X	X			X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	Strong verb final
9	X					X	X	X			X	X			X	X			X	Weak verb final
9					X			X			X		X	X	X	X	X		X	Weak verb medial
14	X	X	X	X		X	X	X	X	X		X			X	X		X	X	Strong Verb medial

5. Conclusion

The research findings show that in comparison to the group of “Eurasian” languages Eastern Armenian has a tendency towards VO languages. In case of its comparison to the group of “world languages”, it has a tendency to both OV and VO languages. Based on these, the median type could be considered as an independent type for Eastern Armenian language.

دوماهنامه بین‌المللی

د ۱۳، ش ۶ (پیاپی ۷۲)، بهمن و اسفند ۱۴۰۱، صص ۳۵۵ - ۳۹۴

مقاله پژوهشی

<http://dorl.net/dor/20.1001.1.23223081.1401.0.0.13.5>

ترتیب‌واژه در زبان ارمنی شرقی بر مبنای نظریهٔ سوی انشعاب درایر

کلاریس سرکیسیان^۱، مهین‌ناز میردهقان فراشاه^{۲*}

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲. دانشیار زبان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱/۱۶

چکیده

ترتیب‌واژه در پژوهش حاضر با هدف تعیین ردهٔ زبانی زبان ارمنی شرقی نسبت به گروه زبان‌های «اروپا - آسیا» و «جهان» بر مبنای «نظریهٔ سوی انشعاب» درایر (۱۹۹۲) مورد توجه قرار گرفته است. درایر (۱۹۹۲) در این مقاله با عنوان «همبستگی‌های ترتیب‌واژه گرینبرگی»، ۲۳ جفت همبستگی «هم‌الگو با فعل» و «هم‌الگو با مفعول» را برای تعیین ترتیب‌واژه در زبان‌ها معرفی کرده و نیز «نظریهٔ هسته - وابسته» گرینبرگ (۱۹۶۳) را مورد انتقاد قرار داده و با ارائهٔ «نظریهٔ سوی انشعاب» به این نتیجه رسیده است که زبان‌ها تمایل دارند راست - انشعاب یا چپ - انشعاب باشند. بر این مبنا در پژوهش حاضر بر روی زبان ارمنی شرقی برآنیم تا به پرسش زیر بپردازیم: زبان ارمنی شرقی در مقایسه با زبان‌های اروپا - آسیا و همچنین در مقایسه با زبان‌های جهان به کدامیک از رده‌های مفعول - فعل یا فعل - مفعول تعلق دارد؟ در رسیدن به هدف پژوهش، نوزده جفت از همبستگی‌های درایر که در گونهٔ ارمنی شرقی دارای مصداق هستند، با استناد بر داده‌های زبانی گردآوری‌شده به روش مصاحبه و نیز از متون مکتوب این گونهٔ زبانی، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نتایج پژوهش نمایانگر آن است که زبان ارمنی شرقی نسبت به زبان‌های «اروپا - آسیا»، چهارده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های با ترتیب مفعول - فعل قوی و پانزده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های با ترتیب فعل - مفعول قوی و در مقایسه با زبان‌های «جهان»، چهارده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های با ترتیب مفعول - فعل قوی و ۱۴ مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های با ترتیب فعل - مفعول قوی را دارد. نتایج همچنین نشان می‌دهند که ارمنی شرقی در مقایسه با زبان‌های «اروپا - آسیا» به زبان‌های با ترتیب فعل - مفعول قوی و در مقایسه با

زبان‌های «جهان» به هر دو گروه زبان‌های با ترتیب مفعول - فعل قوی و فعل - مفعول قوی گرایش دارد. بر مبنای نتایج پژوهش می‌توان اذعان داشت که زبان ارمنی شرقی برخلاف ادعای درایر (1992) تمایل به راست - انشعاب بودن یا چپ - انشعاب بودن ندارد و می‌توان وضعیتی بین این دو یعنی رده «بینابین» را به عنوان رده‌ای مستقل برای ارمنی شرقی در نظر گرفت.

واژه‌های کلیدی: ارمنی شرقی، ترتیب‌واژه، جفت‌های هم‌بستگی، رده‌شناسی زبان، نظریه سوی انشعاب.

۱. مقدمه

یکی از مهم‌ترین مباحث رده‌شناسی زبان، بررسی ترتیب واژه^۱ در زبان‌هاست. درایر^۲ از جمله زبان‌شناسانی است که در زمینه ترتیب واژه پژوهش‌های بسیاری انجام داده است. وی در پژوهش‌های زبانی خود از مقایسه ترتیب عناصر بندهای آن زبان نسبت به جایگاه فعل و مفعول در آن زبان بهره برده و بر این مبنای نظریه «سوی انشعاب»^۳ را ارائه کرده است. این نظریه و روش پژوهش درایر در بخش ۳ شرح داده شده است.

هدف پژوهش حاضر بررسی ترتیب واژگان زبان ارمنی شرقی از منظر رده‌شناسی بر مبنای نظریه «سوی انشعاب» درایر (1992) است، و در پی پاسخ به پرسش زیر به انجام رسیده است: زبان ارمنی شرقی در مقایسه با زبان‌های اروپا - آسیا و زبان‌های جهان به کدام یک از رده‌های با ترتیب مفعول - فعل^۴ یا فعل - مفعول^۵ تعلق دارد؟

این پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و میدانی است. در این راستا، برای هر جفت هم‌بستگی، جملات و عباراتی با استفاده از شم زبانی نگارنده اول پژوهش، به عنوان گویشور بومی ارمنی شرقی، ارائه شده و در موارد لازم از روش مصاحبه با پانزده گویشور ایرانی - ارمنی ساکن شهر تهران و مقایسه با نمونه‌هایی از آودیسیان^۶ و زاکاریان^۷ (2012) بهره برده شده است. آوانویسی داده‌های به دست آمده بر اساس «الفبای آوانگاری بین‌المللی»^۸ انجام شده است.

۲. پیشینه پژوهش

زبان ارمنی^۹ شاخه‌ای منفرد از خانواده زبان‌های هندواروپایی^{۱۰} است. این موضوع برای اولین بار توسط هاینریش هوبشمان^{۱۱} (۱۸۷۵) به اثبات رسید. قبل از آن زبان ارمنی توسط هاینریش پترمن^{۱۲} (۱۸۳۷) به‌عنوان شاخه‌ای از زبان‌های ایرانی طبقه‌بندی شده بود. یکی از دلایل تقسیم نشدن این زبان به شاخه‌های دیگر این است که در یک منطقه و توسط یک قوم، یعنی ارمنه صحبت شده است. البته از حدود هشت قرن قبل، گویش‌هایی از آن به‌وجود آمده است، ولی هیچ‌کدام از آن‌ها به زبانی مجزا تبدیل نشده‌اند. زبان‌های هندواروپایی حدود هشت هزار سال پیش، در شرق آسیای صغیر در اثر تغییر زبان هندواروپایی به‌وجود آمدند. بنابراین زبان ارمنی قدمتی هشت هزار ساله دارد و حدود شش هزار سال است که به‌عنوان زبانی مجزا است (Avetisyan & Zakaryan, 2012).

متون ارمنی قبل از قرن پنجم میلادی، بسیار کم هستند. یک متن کشف‌شده در سرزمین ارمنستان، دارای سه تا هفت هزار سال قدمت است. این متن دارای الفبای تصویری است. متون اورارتویی^{۱۳} متعلق به قرن نهم تا قرن ششم قبل از میلاد نیز کشف شده‌اند که دارای الفبای اندیشه‌نگار و الفبای هجایی^{۱۴} هستند و به زبان ارمنی خوانده شده‌اند. به گفته موسی خورن^{۱۵} (۲۰۱۷)، مورخ ارمنی، ارمنه قبل از مسیحیت دارای الفبا بوده‌اند، ولی در قرن چهارم میلادی بعد از این‌که مسیحیت در سرزمین ارمنستان به‌عنوان دین رسمی پذیرفته شد، تمام کتابخانه‌ها و کتاب‌ها از بین برده شدند و در نتیجه الفبای قدیمی به فراموشی سپرده شد. در قرن پنجم میلادی مسروپ ماشتوتس^{۱۶}، الفبای جدیدی با ۳۶ حرف ابداع کرد که این الفبا از سال ۴۰۵ میلادی رسماً مورداستفاده قرار گرفت و بدین ترتیب دوره نوشتاری زبان ارمنی (دوره مسروپیان^{۱۸}) آغاز شد. از نظر تاریخی زبان ارمنی به سه دوره ارمنی قدیم (گرابار^{۱۹})، ارمنی میانه (ارمنی کیلیکیایی^{۲۰}) و ارمنی نو (آشخارابار^{۲۱}) طبقه‌بندی می‌شود. ارمنی قدیم از قرن پنجم تا قرن یازدهم میلادی، در تمام زمینه‌ها زبان گفتاری و نوشتاری ارمنه بوده است. از قرن دوازدهم تا قرن شانزدهم میلادی، در زبان گفتاری از ارمنی میانه استفاده می‌شد. با وجود این‌که بعضی از نویسندگان آثاری به زبان ارمنی میانه منتشر کردند، زبان نوشتاری

همچنان زبان ارمنی قدیم باقی ماند. از قرن هفدهم تا به امروز، ارمنی نو به‌عنوان زبان گفتاری ارامنه بوده است ولی تا قرن نوزدهم زبان نوشتاری، همچنان ارمنی قدیم باقی ماند. در قرن نوزدهم برای جایگزین کردن زبان ارمنی نو به‌عنوان زبان نوشتاری، جنبشی آغاز شد و خاچاطور آبوویان^{۲۲}، نویسنده ارمنی برای اولین بار، زمانی به ارمنی نو نوشت. بالأخره در قرن نوزدهم با پیروزی این جنبش، ارمنی نو زبان گفتاری و نوشتاری شد و در نتیجه آن دو گویش اصلی ارمنی غربی و ارمنی شرقی به‌وجود آمد. ارمنی شرقی زبان ارامنه ارمنستان، روسیه، گرجستان و ایران و ارمنی غربی زبان ارامنه ترکیه، لبنان، سوریه و عراق است (ibid, p. 510-512).

زبان ارمنی از زبان‌های قدیمی بوده و پژوهش‌های بسیاری در رابطه با آن انجام شده است. آودیسیان و زاکاریان (2012) در کتاب خود، زبان ارمنی شرقی را از نظر آواشناسی و واج‌شناسی، آیین نگارش، صرف، نحو و مواردی دیگر مورد بررسی قرار داده‌اند. نگارندگان این کتاب در بررسی خود، زبان گفتاری را نیز در نظر گرفته‌اند. این کتاب در واقع مرجعی برای زبان ارمنی شرقی است.

از منظر رده‌شناسی نیز این زبان مورد بررسی قرار گرفته است. مفعول‌نمایی افتراقی در آن در مقایسه با فارسی از پژوهش‌های اخیر در این ارتباط است (Mirdehghan Farashah et. al., in print). در رده‌شناسی درمورد این‌که زبان ارمنی شرقی دارای ترتیب مفعول - فعل یا فعل - مفعول است، اختلاف نظر وجود دارد. بسیاری از پژوهش‌های رده‌شناسی و توصیفی، زبان ارمنی را در گروه زبان‌های با ترتیب فاعل - مفعول - فعل^{۲۳} قرار داده‌اند (Der-Houssikian, 1978; Dryer, 1998; Dum-Tragut, 2002; Howkins, 1979; Hawkins, 1983; Kozentseva, 1995; Minassian, 1980). در پژوهش‌های انجام‌شده در چارچوب دستور زایشی نیز با در نظر گرفتن هسته‌پایانی بودن زبان ارمنی شرقی ترتیب پایه را فاعل - مفعول - فعل در نظر گرفته و ترتیب فاعل - فعل - مفعول^{۲۴} را نتیجه حرکت سازه دانسته‌اند (Hodgson, 2013; Giorgi & Haroutyunian, 2016; Kahnemuyipour & Megerdumian, 2011; Tamrazian, 1991; Tamrazian, 1994). پژوهش‌هایی هم هستند که زبان ارمنی شرقی را در وضعیتی بین ترتیب مفعول - فعل و فعل - مفعول قرار داده‌اند (Dum-Tragut, 2009; Dryer, 2013 در «اطلس جهانی ساختار زبان‌ها»^{۲۵}). بسیاری از دستورنویسان زبان ارمنی

شرقی، ترتیب فاعل - مفعول - فعل را به عنوان ترتیب پایه در نظر گرفته اند (Abrahamyan, 2003; Arakelyan, 1958; Badikyan, 1976; Papoyan & Badikyan, 1975). فقیری و سامولیان^{۳۶} (2019) در پژوهشی کمی با استفاده از «پیکره ملی زبان ارمنی شرقی»^{۳۷} نشان داده اند که توزیع فراوانی ترتیب فعل - مفعول بیشتر از ترتیب مفعول - فعل است. درایر (1992) با استفاده از داده های ۶۲۵ زبان، که شامل زبان ارمنی نیز است، ترتیب واژه زبان ها را از منظر رده شناسی مورد بررسی قرار داده است. در حال حاضر تعداد زبان های پایگاه داده درایر، نزدیک به ۲۷۰۰ زبان است و در پایگاه داده های درایر، زبان ارمنی شرقی و زبان ارمنی غربی بررسی شده اند. داده های موجود در پایگاه داده های درایر برای زبان ارمنی شرقی در زمینه ترتیب واژه، براساس کتاب های نوشته شده توسط کوزینتسوا (1995)، کوزینتسوا (1999)، مالهرب^{۳۸} و روزنبرگ^{۳۹} (1996)، میناسیان (1980) و استویک^{۴۰} (1955) است.

۳. چارچوب نظری

در این پژوهش برای بررسی ترتیب واژگان زبان ارمنی شرقی و تعیین وضعیت رده شناختی این زبان، بر مقاله درایر (1992) با عنوان «همبستگی های ترتیب واژه گرینبرگی»^{۴۱} استناد شده است که در آن دو پرسش مطرح است. پرسش اول این است که «جفت های همبستگی»^{۴۲} کدام اند؟ پرسش دوم این است که چه ویژگی کلی در رابطه بین عناصر هم الگو با فعل و عناصر هم الگو با مفعول نقش دارد؟

برای پاسخ دادن به پرسش اول، ابتدا جفت همبستگی تعریف می شود:

اگر X و Y جفتی از عناصر باشند به طوری که عنصر X در زبان های با ترتیب فعل - مفعول بیشتر از زبان های با ترتیب مفعول - فعل تمایل داشته باشد قبل از عنصر Y قرار بگیرد در آن صورت (X, Y) جفت همبستگی بوده و X هم الگو با فعل و Y هم الگو با مفعول است. برای بررسی زبان ها و تعیین جفت های همبستگی، درایر (1992) از داده های ۶۲۵ زبان استفاده کرده است. او این زبان ها را به ۲۵۲ گروه زبان تقسیم کرده است. سپس این گروه ها را

در شش منطقه جغرافیایی طبقه‌بندی کرده است. این گروه‌ها از نظر منطقه جغرافیایی عبارت‌اند از: «آفریقا»، «اروپا - آسیا»^{۳۳} (به‌جز آسیای جنوب‌شرقی)، «آسیای جنوب‌شرقی و اقیانوسیه»^{۳۴}، «استرالیا - گینه نو»^{۳۵}، «آمریکای شمالی» و «آمریکای جنوبی». زبان‌های هر گروه دارای ویژگی‌های رده‌شناختی مشابه هستند. سپس ویژگی‌های متفاوت را در گروه‌ها بررسی و در نهایت ۲۳ جفت همبستگی را معرفی کرده است.

برای پاسخ دادن به پرسش دوم، درایر (1992) «نظریه هسته - وابسته»^{۳۶} را برای تبیین رابطه جفت‌های همبستگی موردانتقاد قرار داده است. در این نظریه، هسته‌ها عناصر هم‌الگو با فعل، و وابسته‌ها عناصر هم‌الگو با مفعول هستند و طبق این نظریه در زبان‌های دارای ترتیب مفعول - فعل، تمایل غالب عناصر هم‌الگو با مفعول (وابسته‌ها) این است که قبل از عناصر هم‌الگو با فعل (هسته‌ها) قرار گیرند و در زبان‌های دارای ترتیب فعل - مفعول، تمایل غالب عناصر هم‌الگو با مفعول (وابسته‌ها) این است که بعد از عناصر هم‌الگو با فعل (هسته‌ها) قرار گیرند.

درایر (1992) نشان داده است که «نظریه هسته - وابسته» برای تبیین جفت‌های همبستگی ناکارآمد است. اشکال اصلی نظریه این است که درمورد هسته یا وابسته بودن بعضی از عناصر اتفاق‌نظر وجود ندارد. همچنین این نظریه در تبیین بعضی از جفت‌های همبستگی با اشکال مواجه می‌شود و بعضی از جفت‌های همبستگی را نیز شناسایی نمی‌کند.

وی برای تبیین ویژگی کلی موجود در رابطه بین عناصر هم‌الگو با فعل و عناصر هم‌الگو با مفعول، «نظریه سوی انشعاب» را ارائه کرده است. طبق این نظریه عناصر هم‌الگو با فعل مقوله‌های غیرگروهی (غیرانشعابی، واژگانی) و عناصر هم‌الگو با مفعول مقوله‌های گروهی (انشعابی) هستند. بر این اساس در جفت‌های X و Y، در زبان‌های فعل - مفعول تمایل غالب در ترتیب XY بیشتر از زبان‌های مفعول - فعل است اگر و فقط اگر X مقوله غیرگروهی و Y مقوله گروهی باشد. طبق این نظریه، زبان‌ها به یکی از وضعیت‌های آرمانی راست - انشعابی و چپ - انشعابی تمایل دارند. در وضعیت راست - انشعابی مقوله‌های گروهی بعد از مقوله‌های غیرگروهی و در وضعیت چپ - انشعابی مقوله‌های گروهی قبل از مقوله‌های غیرگروهی قرار می‌گیرند. تمایل زبان‌ها به وضعیت راست - انشعابی یا چپ - انشعابی به این دلیل است که

پردازش سازه‌ها در یک وضعیت، راحت‌تر از وضعیتی است که در آن انشعاب سازه‌ها به صورت مختلط چپ و راست است.

از آنجایی که زبان ارمنی شرقی زبان آرامنه ساکن ایران است، لازم است تا گویشور بومی این زبان را بررسی کند. در پژوهش حاضر جفت‌های همبستگی درایر (1992) بر روی داده‌های زبان ارمنی شرقی بررسی شده و نتایج به‌دست آمده با زبان‌های اروپا - آسیا و همچنین زبان‌های جهان مقایسه و درنهایت تعیین می‌شود که زبان ارمنی شرقی به کدام رده فعل - مفعول یا مفعول - فعل تعلق دارد.

دبیرمقدم (۱۳۹۲، صص. ۱۱۹۶-۱۱۹۷) این مؤلفه‌های رده‌شناختی را در زبان‌های ایرانی نو بررسی کرده و نشان داده است که ترتیب‌واژه در زبان فارسی، وضعیتی بینابینی در حد فاصل زبان‌های فعل‌میانی قوی و زبان‌های فعل‌پایانی قوی دارند و معتقدند که رده میانی نیز خود یک رده است و نمی‌توان حکم کرد که مرحله گذار است و ممکن است قرن‌ها ادامه پیدا کند. بنابراین می‌توان وضعیت بینابینی را نیز به‌عنوان یک رده مستقل درنظر گرفت. گفتنی است که نتایج تحقیق حاضر نیز هم‌راستا با نظر دبیرمقدم (۱۳۹۲) وجود رده بینابین را برای ارمنی شرقی نشان می‌دهد.

۴. بررسی جفت‌های همبستگی در زبان ارمنی شرقی

در بخش ۳ گفته شد که درایر (1992) ۲۳ جفت همبستگی را در مقاله خود معرفی کرده است. نگارندگان پژوهش حاضر با بررسی داده‌های زبان ارمنی شرقی به این نتیجه رسیده‌اند که چهار جفت همبستگی از این ۲۳ جفت همبستگی در زبان ارمنی شرقی مصداق ندارند که عبارت‌اند از: ۱. فعل و جزء منفی^{۳۷}، ۲. فعل و فعل کمکی منفی^{۳۸}، ۳. واژه جمع^{۳۹} و اسم، ۴. فعل - گروه حرف‌اضافه‌ای^{۴۰} و فعل - قید حالت^{۴۱}. نوزده جفت همبستگی که در این بخش بر روی داده‌های زبان ارمنی شرقی موردبررسی قرار می‌گیرند عبارت‌اند از: ۱. حرف اضافه^{۴۲} و گروه اسمی^{۴۳}، ۲. هسته اسمی و بند موصولی^{۴۴}، ۳. مضاف و مضاف‌الیه^{۴۵}، ۴. صفت^{۴۶} و مبنای مقایسه^{۴۷}، ۵. فعل و گروه حرف اضافه، ۶. فعل و قید حالت، ۷. فعل اسنادی^{۴۸} و گزاره/مسند^{۴۹}،

۸. فعل خواستن و گروه فعلی^۹، ۹. موصوف و صفت، ۱۰. صفت اشاره^{۱۱} و اسم، ۱۱. قید مقدار^{۱۲} و صفت، ۱۲. فعل اصلی و فعل کمکی زمان - نمود^{۱۳}، ۱۳. ادات استهفام^{۱۴} و جمله، ۱۴. حرف ربط قیدی^{۱۵} و بند، ۱۵. حرف تعریف^{۱۶} و اسم^{۱۷}، ۱۶. فعل و فاعل^{۱۸}، ۱۷. عدد^{۱۹} و اسم، ۱۸. وند زمان - نمود و ستاک فعل، ۱۹. اسم و وند ملکی.

در انجام پژوهش حاضر، هریک از نوزده جفت همبستگی فوق براساس داده‌های گردآوری‌شده در ارمنی شرقی موردبررسی قرار گرفته است که در زیربخش‌های ذیل با ارائه مثال به شرح آن پرداخته می‌شود. گفتنی است که نتایج به‌دست‌آمده با نتایج پژوهش‌های رده‌شناختی درایر (1992) و زبان‌شناسان دیگر که در وب‌گاه «اطلس جهانی ساختار زبان‌ها» قرار دارد، مقایسه شده و نتایج متفاوت، در صورت وجود، ذکر شده است.

۴-۱. توالی حرف اضافه و گروه اسمی

این مؤلفه جایگاه حرف اضافه را نسبت به گروه اسمی بررسی می‌کند. در زبان ارمنی شرقی، سه نوع حرف اضافه وجود دارد: پیش‌اضافه، پس‌اضافه و حروف اضافه‌ای که هم قبل از اسم قرار می‌گیرند و هم بعد از اسم. در زیر مثال‌هایی از هر کدام ارائه شده است. مثال ۱ پیش‌اضافه، مثال ۲ پس‌اضافه و مثال‌های ۳ حرف‌اضافه‌ای را نشان می‌دهند که به هر دو صورت پیش‌اضافه (مثال ۳.الف) و پس‌اضافه (مثال ۳.ب) به‌کار می‌رود.

۱) پیش‌اضافه

ara-n	gn-ats ^h	depi	tun
معرفه-آرا	گذشته.۳ش-رفتن	به سوی	خانه

«آرا به سوی خانه رفت.»

۲) پس‌اضافه

ara-n	siran-i	phoxaren	kart ^h -ats ^h
معرفه-آرا	اضافه-سیران	به جای	گذشته.۳ش-خواندن

«آرا به جای سیران خواند.»

۳.الف) پیش‌اضافه

bats^{hi}   ara_j-its^h   mart^h   tʃ^h-kɑ-r
 به جز   ازی-آرا   آدم (کسی)   گذشته ۳.ش-بودن-نفی
 «به جز آرا کسی نبود.»

۳.ب) پس‌اضافه

ara_j-its^h   bats^{hi}   mart^h   tʃ^h-kɑ-r
 ازی-آرا   به جز   آدم (کسی)   گذشته ۳.ش-بودن-نفی
 «به جز آرا کسی نبود.»

در زبان ارمنی شرقی مفعول‌های «به‌ای/رای»^{۶۰}، «ازی»^{۶۱}، «بایی»^{۶۲} و «دری»^{۶۳} از طریق پسوندهای تصریفی تعیین می‌شوند که در مثال‌های ۴ تا ۷ نشان داده شده‌اند.

۴.الف) به‌ای

ara-n   siran-in   gir^k   tv-ets^h
 معرفه-آرا   به-سیران   کتاب   گذشته ۳.ش-دادن
 «آرا به سیران کتاب داد.»

۴.ب) رای

ara-n   siran-in   tes-av
 معرفه-آرا   را-سیران   گذشته ۳.ش-دیدن
 «آرا سیران را دید.»

۵) ازی

ara-n   siran-its^h   vax-ets^hav
 معرفه-آرا   از-سیران   گذشته ۳.ش-ترسیدن
 «آرا از سیران ترسید.»

۶) بایی

ara-n   matit-ov   gr-ets^h
 معرفه-آرا   با-مداد   گذشته ۳.ش-نوشتن
 «آرا با مداد نوشت.»

۷) دری

ara-n	dprots ^h -um	enk-av
معرفه-آرا	در-مدرسه	گذشته ۳ ش-افتادن

«آرا در مدرسه افتاد (زمین خورد).»

در وبگاه «اطلس جهانی ساختار زبان‌ها» ویژگی پس‌اضافه برای زبان ارمنی شرقی در نظر گرفته شده است؛ مثال‌ها نشان می‌دهند که این زبان دارای پیش‌اضافه و پس‌اضافه می‌باشد.

۲-۴. توالی هسته اسمی و بند موصولی

این مؤلفه جایگاه بند موصولی را نسبت به هسته اسمی بررسی می‌کند. مثال‌های ۸ و ۹ نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی بند موصولی بعد از هسته اسمی قرار می‌گیرد.

(۸)

ajn	marth ^h -ə	vor	jek-av
آن	معرفه-مرد	که	گذشته ۳ ش-آمدن

«آن مردی که آمد»

(۹)

na	um	sir-um	ejɪ
او	کسی که	استمراری-دوست داشتن	کمکی، گذشته ۳ ش

«کسی که دوستش داشتم»

۳-۴. توالی مضاف و مضاف‌الیه

این مؤلفه جایگاه مضاف‌الیه را نسبت به مضاف بررسی می‌کند. در زبان ارمنی شرقی چند وند حالت نمایی اضافی وجود دارد که در مثال‌های ۱۰ تا ۱۵ نشان داده شده‌اند. در تمامی این مثال‌ها، مضاف‌الیه قبل از مضاف قرار دارد.

۱۰. الف) وند ۱: در این مثال مضاف، معرفه است.

araj-i	papa-n
اضافی-آرا	معرفه-پدر

«پدر آرا»

۱۰. ب) وند ۱: در این مثال مضاف، نکره است.

tsar-i tʃjuɣ
tʃjuɣ شاخه

«شاخه درخت»

۱۱) وند u

ajg-u tsar
اضافی-باغ درخت

«درخت باغ»

۱۲) وند va

ajsor-va naxatʃaʃ-e
اضافی-امروز معرفه-صبحانه

«صبحانه امروز»

۱۳) وند an

tʰor-an maz-e
اضافی-نوه معرفه-مو

«موی نوه»

۱۴) وند otʃʰ

enker-otʃʰ atʃʰkʰ-e
اضافی-دوست معرفه-چشم

«چشم دوست»

۱۵) وند entsʰ- این وند به معنای مضاف‌الیه و دیگران همراه اوست.

hajk-entsʰ tun-e
اضافی-هایک معرفه-خانه

«خانه هایک و خانواده‌اش»

۴-۴. توالی صفت و مبنای مقایسه

این مؤلفه جایگاه مبنای مقایسه را نسبت به صفت بررسی می‌کند. مثال‌های ۱۶ نشان می‌دهند که

در زبان ارمنی شرقی صفت می‌تواند قبل و بعد از مبنای مقایسه قرار بگیرد. در این دو مثال «mets» صفت و «آرا» مبنای مقایسه است.

۱۶. الف) مبنای مقایسه قبل از صفت

na	ara _j -its ^h	aveli	mets	e
او	از-آرا	تکواژ صفت تفصیلی	بزرگ	حال ۳.ش.است

«او از آرا بزرگتر است.»

۱۶. ب) مبنای مقایسه بعد از صفت

na	aveli	mets	e	ara _j -its ^h
او	تکواژ صفت تفصیلی	بزرگ	حال ۳.ش.است	از-آرا

«او بزرگتر از آراست.»

۴-۵. توالی فعل و گروه حرف اضافه

این مؤلفه جایگاه گروه حرف اضافه را نسبت به فعل بررسی می‌کند. مثال‌های ۱۷ و ۱۸ نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی گروه حرف اضافه می‌تواند قبل و بعد از فعل قرار بگیرد.

۱۷) گروه حرف اضافه قبل از فعل

ara-n	siran-i	phoxaren	jerk ^h -ets ^h
نکره-آرا	اضافی-سیران	به جای	گذشته ۳.ش-آواز خواندن

«آرا به جای سیران آواز خواند.»

۱۸) گروه حرف اضافه بعد از فعل

ara-n	gn-ats ^h	depi	tun
نکره-آرا	گذشته ۳.ش-رفتن	به سوی	tun

«آرا به سوی خانه رفت.»

۴-۶. توالی فعل و قید حالت

این مؤلفه جایگاه قید حالت را نسبت به فعل بررسی می‌کند. مثال‌های ۱۹ و ۲۰ نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی قید حالت قبل از فعل قرار می‌گیرد.

(۱۹)

ara-n	hangist	k ^h n-ets ^h
معرفه-آرا	راحت	گذشته.۳ش-خوابیدن

«آرا راحت خوابید»

(۲۰)

jerexe-n	kamats ^h	durs	gn-ats ^h
معرفه-بچه	آهسته	بیرون	گذشته.۳ش-رفتن

«بچه آهسته بیرون رفت.»

۷-۴. توالی فعل اسنادی و گزاره/مسند

این مؤلفه جایگاه گزاره/مسند را نسبت به فعل اسنادی بررسی می‌کند. مثال‌های ۲۱ و ۲۲ نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی گزاره قبل از فعل اسنادی قرار می‌گیرد.

(۲۱)

ajn	kin-e	sirun	e
آن	معرفه-زن	زیبا	فعل اسنادی.۳ش.است

«آن زن زیباست.»

(۲۲)

na	nkariť ^h	e
او	نقاش	فعل اسنادی.۳ش.است

«او نقاش است.»

۸-۴. توالی فعل خواستن و گروه فعلی

این مؤلفه جایگاه گروه فعلی را نسبت به فعل «خواستن» بررسی می‌کند. مثال ۲۳ نشان می‌دهد که در زبان ارمنی شرقی گروه فعلی بعد از فعل «خواستن» قرار می‌گیرد.

(۲۳)

jes	uz-um	em	vor	duk	mn-ak
من	استمراری-خواستن	کمکی.حال.۱ش	که	شما	التزامی.۲ش-ماندن

«من می‌خواهم که شما بمانید.»

۹-۴. توالی موصوف و صفت

این مؤلفه جایگاه صفت را نسبت به موصوف بررسی می‌کند. مثال‌های ۲۴، ۲۵ و ۲۶ نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی صفت قبل از موصوف قرار می‌گیرد.

(۲۴)

mets   sevan
بزرگ   میز

«میز بزرگ»

(۲۵)

karmir   gulpa
قرمز   جوراب

«جوراب قرمز»

(۲۶)

jerkar   pat
بلند   دیوار

«دیوار بلند»

۱۰-۴. توالی صفت اشاره و اسم

این مؤلفه جایگاه اسم را نسبت به صفت اشاره بررسی می‌کند. در زبان ارمنی شرقی، صفت اشاره «ajs» برای اشاره نزدیک به گوینده، صفت اشاره «ajt» برای اشاره نزدیک به شنونده و دور از گوینده و صفت اشاره «ajn» برای اشاره دور از گوینده و شنونده به کار می‌روند. «ajs» به معنی «این» و «ajt» و «ajn» به معنی «آن» هستند. مثال‌های ۲۷، ۲۸ و ۲۹ نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی اسم بعد از صفت اشاره قرار می‌گیرد.

۲۷. صفت اشاره نزدیک به گوینده

ajs   tun-ə
این   معرفه-خانه

«این خانه»

۲۸) صفت اشاره نزدیک به شنونده و دور از گوینده

ajt   girk^h-ə
آن   معرفه-کتاب

«آن کتاب»

۲۹) صفت اشاره دور از گوینده و شنونده

ajn   at^hor-ə
آن   معرفه-صندلی

«آن صندلی»

۴-۱۱. توالی قید مقدار و صفت

این مؤلفه جایگاه صفت را نسبت به قید مقدار بررسی می‌کند. مثال ۳۰ نشان می‌دهد که در زبان ارمنی شرقی صفت بعد از قید مقدار قرار می‌گیرد.

(۳۰)

ʃat   mets
خیلی   بزرگ

«خیلی بزرگ»

۴-۱۲. توالی فعل اصلی و فعل کمکی زمان - نمود

این مؤلفه جایگاه فعل کمکی زمان/نمود را نسبت به فعل اصلی بررسی می‌کند. در مثال ۳۱ الف، فعل کمکی زمان/نمود بعد از فعل اصلی است. مثال ۳۱ ب همان جمله ۳۱ الف است با این تفاوت که فعل کمکی زمان/نمود قبل از فعل اصلی است. البته جملات ۳۱ الف و ۳۱ ب از نظر بار معنایی با هم تفاوت دارند. در جمله ۳۱ الف، تأکید بر «رفتن» و در جمله ۳۱ ب، تأکید بر «مدرسه» است. این مثال‌ها نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی فعل کمکی زمان - نمود در جمله می‌تواند قبل یا بعد از فعل اصلی قرار گیرد.

۳۱. الف) فعل کمکی زمان/نمود بعد از فعل اصلی

jes	gn-um	em	dprots ^h
من	استمراری-رفتن	کمکی، حال، ۱۰ ش	مدرسه

«من به مدرسه می‌روم.»

۳۱. ب) فعل کمکی زمان/نمود قبل از فعل اصلی

jes	dprots ^h	em	gn-um
من	مدرسه	کمکی، حال، ۱۰ ش	استمراری-رفتن

«من به مدرسه می‌روم.»

در زبان ارمنی شرقی تک‌واژ نفی به ابتدای فعل کمکی می‌پیوندد و در جملات منفی، فعل کمکی همواره قبل از فعل اصلی قرار می‌گیرد. مثال‌های ۳۲. الف و ۳۲. ب به ترتیب نفی جملات مثال‌های ۳۱. الف و ۳۱. ب هستند.

۳۲. الف)

jes	tʃ ^h -em	gn-um	dprots ^h
من	کمکی، حال، ۱۰ ش-نفی	استمراری-رفتن	مدرسه

«من به مدرسه نمی‌روم.»

۳۲. ب)

jes	dprots ^h	tʃ ^h -em	gn-um
من	مدرسه	کمکی، حال، ۱۰ ش-نفی	استمراری-رفتن

«من به مدرسه نمی‌روم.»

۴-۱۳. توالی ادات استفهام و جمله

این مؤلفه جایگاه جمله را نسبت به ادات استفهام بررسی می‌کند. مثال‌های ۳۳. الف، ۳۳. ب، ۳۳. پ و ۳۳. ت نشان می‌دهند که ادات استفهام در زبان ارمنی شرقی جایگاه ثابتی ندارد. رحمه و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی تطبیقی درمورد زبان فارسی و عربی، قرار گرفتن «آیا» در آغاز جملات سؤالی زبان فارسی را معنادار دانسته‌اند. درمورد زبان ارمنی نیز به نظر می‌رسد که جایگاه این ادات استفهام نیاز به بررسی بیشتری دارد. مثال ۳۴ نشان می‌دهد که استفاده از ادات استفهام در جملات سؤالی اجباری نیست. در زبان ارمنی شرقی تغییر آهنگ خیزان،

سؤالی بودن جمله را نشان می‌دهد. در وبگاه «اطلس جهانی ساختار زبان‌ها»، زبان ارمنی شرقی فاقد ادات استفهام درنظر گرفته شده است.

۳۳. الف) ادات استفهام در ابتدای جمله

art^hjok^h du indz sir-um es
 فعل کمکی. حال. ۲. ش استمراری-دوست داشتن مرا تو آیا
 «آیا تو مرا دوست داری؟»

۳۳. ب) ادات استفهام بعد از فاعل

du art^hjok^h indz sir-um es
 فعل کمکی. حال. ۲. ش استمراری-دوست داشتن مرا آیا تو
 «تو آیا مرا دوست داری؟»

۳۳. پ) ادات استفهام بعد از مفعول

du indz art^hjok^h sir-um es
 فعل کمکی. حال. ۲. ش استمراری-دوست داشتن آیا مرا تو
 «تو مرا آیا دوست داری؟»

۳۳. ت) ادات استفهام در انتهای جمله

du indz sir-um es art^hjok^h
 تو مرا استمراری-دوست داشتن فعل کمکی. حال. ۲. ش آیا
 «تو مرا دوست داری آیا؟»

۳۴. جمله سؤالی بدون ادات استفهام

du indz sir-um es
 تو مرا استمراری-دوست داشتن فعل کمکی. حال. ۲. ش
 «تو مرا دوست داری؟»

۴-۱۴. توالی حرف ربط قیدی و بند

این مؤلفه جایگاه بند را نسبت به حرف ربط قیدی بررسی می‌کند. مثال‌های ۳۵. الف و ۳۵. ب نشان می‌دهند که حرف ربط قیدی در زبان ارمنی شرقی در ابتدای جمله پیرو قرار می‌گیرد.

۳۵. الف) جمله پیرو بعد از جمله پایه

na gn-ats^h hents^h vor indz tes-av
او گذشته ۳.ش رفتن به محض این که مرا دیدن
«او رفت به محض این که مرا دید.»

۳۵. ب) جمله پیرو قبل از جمله پایه

hents^h indz tes-av gn-ats^h
به محض این که مرا گذشته ۳.ش رفتن
«به محض این که مرا دید، رفت.»

۴-۱۵. توالی حرف تعریف و اسم

این مؤلفه جایگاه اسم را نسبت به حرف تعریف بررسی می‌کند. زبان ارمنی شرقی دارای حروف تعریف «@» و «n» برای معرفه است که در انتهای واژه قرار می‌گیرند. حرف تعریف «@» برای اسمی به کار می‌رود که به صامت ختم شود و واژه بعد از آن اسم نیز با صامت شروع شود. حرف تعریف «n» برای اسمی به کار می‌رود که به مصوت ختم شود یا واژه بعد از آن اسم با مصوت شروع شود. مثال‌های ۳۶، ۳۷. الف و ۳۷. ب نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی حرف تعریف بعد از اسم قرار می‌گیرد.

۳۶) حرف تعریف «@» برای اسمی که به صامت ختم شده و واژه بعد از آن اسم نیز با صامت شروع می‌شود.

at^hor-@ tar
حرف تعریف-صندلی امری ۲.ش بردن
«صندلی را ببر»

۳۷. الف) حرف تعریف «n» برای اسمی که به صامت ختم شده و واژه بعد از آن اسم با مصوت شروع می‌شود.

at^hor-en enk-av
حرف تعریف-صندلی گذشته ۳.ش افتادن
«صندلی افتاد.»

۳۷. الف) حرف تعریف «n» برای اسمی که به مصوت ختم شده و واژه بعد از آن اسم با صامت شروع می‌شود.

ajgi-n   tes-av
حرف تعریف-باغ   گذشته. ۳. ش-دیدن

«باغ را دید.»

۴-۱۶. توالی فعل و فاعل

این مؤلفه جایگاه فاعل را نسبت به فعل بررسی می‌کند. مثال ۳۸. الف نشان می‌دهد که در زبان ارمنی شرقی فاعل قبل از فعل قرار می‌گیرد. اگر چه در این زبان، قرار گرفتن فاعل بعد از فعل باعث غیر دستوری شدن جملات نمی‌شود. مثال ۳۸. ب نشان می‌دهد که زبان ارمنی شرقی ضمیرانداز^۴ است و فاعل در این زبان می‌تواند حذف شود.

۳۸ جمله دارای فاعل آشکار

jes   k^hajl-um   em
من   فعل کمکی. حال. ۱. ش   استمراری-قدم زدن

«من قدم می‌زنم.»

۳۸ جمله بدون فاعل آشکار

k^hajl-um   em
استمراری-قدم زدن   فعل کمکی. حال. ۱. ش

«قدم می‌زنم.»

۴-۱۷. توالی عدد و اسم

این مؤلفه جایگاه اسم را نسبت به عدد بررسی می‌کند. مثال‌های ۴۰ و ۴۱ نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی عدد قبل از اسم قرار می‌گیرد.

۴۰ عدد

hing   mart^h
پنج   مرد

«پنج مرد»

۴۱) عدد ترتیبی

hingerorth^h   mart^h-e
پنجمین   معرفه-مرد

«پنجمین مرد»

۴-۱۸. توالی وند زمان - نمود و ستاک فعل

این مؤلفه جایگاه ستاک فعل را نسبت به وند زمان - نمود بررسی می‌کند. جملات ۴۲، ۴۳ و ۴۴ نشان می‌دهند که در زبان ارمنی شرقی ستاک فعل قبل از وند زمان - نمود قرار می‌گیرد.

۴۲) وند استمراری

gr-um   e
استمراری-رفتن   فعل کمکی. حال. ۳. ش

«می‌نویسد»

۴۳) وند نمود کامل

gr-el   e
کامل-رفتن   فعل کمکی. حال. ۳. ش

«نوشته است»

۴۴) گذشته

gr-ets
گذشته. ۳. ش-نوشتن

«نوشت»

۴-۱۹. توالی اسم و وند ملکی

این مؤلفه جایگاه وند ملکی را نسبت به اسم بررسی می‌کند. مثال ۴۵ نشان می‌دهد که در زبان ارمنی شرقی وند ملکی بعد از اسم قرار می‌گیرد.

girk^h-es

وند ملکی، ۱۰ ش-کتاب

«کتابم»

۵. تجزیه و تحلیل نتایج

در بخش ۴، نوزده جفت همبستگی در زبان ارمنی شرقی بررسی شدند. نتیجه مقایسه و بررسی مؤلفه‌های مزبور با زبان‌های اروپا - آسیا و زبان‌های جهان در دو جدول رده‌شناختی ۱ و ۲ ارائه شده است. یادآوری می‌شود که درایر (1992) در بررسی‌های خود زبان‌های دنیا را به شش دسته تقسیم کرده است که عبارت‌اند از: «آفریقا»، «اروپا - آسیا» به جز آسیای جنوب شرقی، «آسیای جنوب شرقی و اقیانوسیه»، «استرالیا - گینه نو»، «آمریکای شمالی» و «آمریکای جنوبی». زبان ارمنی متعلق به زبان‌های اروپا - آسیاست. بنابراین جدول ۱، زبان ارمنی شرقی را نسبت به زبان‌های اروپا - آسیا و جدول ۲ این زبان را نسبت به زبان‌های جهان می‌سنجد. نتایج به‌دست آمده در مقاله درایر (1992) در جدول ۳ در پیوست ۱ آورده شده است.

جدول ۱ و ۲ به این صورت تهیه شده است که اعداد سطر مؤلفه، به ترتیب نوزده جفت همبستگی بررسی شده، هستند. رده‌های زبانی به صورت مفعول - فعل و فعل - مفعول هستند و این دو رده در چهار سطر با عناوین مفعول - فعل قوی، مفعول - فعل ضعیف، فعل - مفعول ضعیف و فعل - مفعول قوی نشان داده شده‌اند. نتیجه هر مؤلفه به‌دست آمده در پژوهش حاضر، با نتیجه به‌دست آمده در مقاله درایر (1992) مقایسه شده است. برای درک بهتر از نحوه علامت‌گذاری جداول، مؤلفه اول، دوم و نهم به‌عنوان مثال توضیح داده می‌شود. برای مؤلفه اول، زبان ارمنی شرقی دارای پیش‌اضافه و پس‌اضافه است. طبق نتایج مقاله درایر (1992) و با رجوع به جدول ۳ در پیوست ۱ می‌بینیم که مؤلفه نوع حرف اضافه در زبان ارمنی شرقی هم در زبان‌های اروپا - آسیا و هم در جهان، به هر دو رده مفعول - فعل و فعل - مفعول تعلق دارد؛ بنابراین چهار سطر این مؤلفه در هر دو جدول ۱ و ۲ علامت‌گذاری می‌شوند. درمورد مؤلفه دوم، در زبان ارمنی شرقی اسم قبل از بند موصولی قرار می‌گیرد. با مقایسه این مؤلفه با مؤلفه نظیر در جدول ۳ در پیوست ۱، زبان ارمنی شرقی در مقایسه با زبان‌های اروپا -

آسیا به رده فعل - مفعول تعلق دارد؛ بنابراین در جدول ۱ گزینه‌های فعل - مفعول قوی و مفعول - فعل ضعیف علامت‌گذاری می‌شوند و در مقایسه با زبان‌های جهان به هر دو رده مفعول - فعل و فعل - مفعول تعلق دارد. بنابراین در جدول ۲ گزینه‌های مفعول - فعل قوی و فعل - مفعول قوی علامت‌گذاری می‌شوند. توجه داشته باشید از آنجایی که در زبان‌های جهان در هر دو رده فعل - مفعول و مفعول - فعل، اسم قبل از بند موصولی قرار می‌گیرد، در نتیجه در جدول ۲ برخلاف مؤلفه اول، هر چهار گزینه علامت‌گذاری نمی‌شود. در مورد مؤلفه نهم، در زبان ارمنی شرقی صفت قبل از موصوف قرار می‌گیرد. با رجوع به جدول ۳ در پیوست ۱، این زبان در مقایسه با زبان‌های اروپا - آسیا به هر دو رده مفعول - فعل و فعل - مفعول تعلق دارد؛ بنابراین در جدول ۱ مانند مؤلفه دوم، گزینه‌های مفعول - فعل قوی و فعل - مفعول قوی علامت‌گذاری می‌شوند و در مقایسه با زبان‌های جهان به هیچ‌کدام از رده‌های مفعول - فعل و فعل - مفعول تعلق ندارد؛ بنابراین گزینه‌های مفعول - فعل ضعیف و فعل - مفعول ضعیف علامت‌گذاری می‌شوند. مؤلفه‌های دیگر جدول‌های ۱ و ۲ نیز به همین ترتیب علامت‌گذاری شده‌اند.

جدول ۱ نشان می‌دهد که زبان ارمنی شرقی نسبت به زبان‌های اروپا - آسیا، چهارده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های مفعول - فعل قوی و پانزده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های فعل - مفعول قوی را دارد. بنابراین این زبان در مقایسه با زبان‌های اروپا - آسیا، به زبان‌های فعل - مفعول گرایش دارد. جدول ۲ نشان می‌دهد که زبان ارمنی شرقی نسبت به زبان‌های جهان، چهارده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های مفعول - فعل قوی و چهارده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های مفعول قوی را دارد. بنابراین این زبان در مقایسه با زبان‌های جهان، به هر دو گروه زبان‌های مفعول - فعل و فعل - مفعول گرایش دارد.

Table 1: Eastern Armenian language in comparison to Eurasian languages

ردیف	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	تجمع
فعل پایانی قوی	X		X	X	X	X				X	X	X					X	X	X	۱۴
فعل پایانی ضعیف	X	X							X				X	X	X					۹
فعل میانی ضعیف	X											X			X					۸
فعل میانی قوی	X	X						X	X	X	X					X	X	X	X	۱۵

Table 2: Eastern Armenian language in comparison to world languages

مؤلفه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	جمع
فعل پایانی قوی	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X				X	X	X		۱۴
فعل پایانی ضعیف	X				X			X	X			X	X	X					X	۹
فعل میانی ضعیف	X						X		X			X			X					۹
فعل میانی قوی	X	X						X			X	X	X	X	X		X	X	X	۱۴

۶. نتیجه

در این پژوهش ترتیب‌واژه در زبان ارمنی شرقی بر مبنای نظریه‌ی سوی انشعاب و جفت‌های همبستگی درایر (1992) بررسی شد. نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهند که از ۲۳ جفت همبستگی ارائه‌شده توسط درایر (1992)، چهار جفت همبستگی در زبان ارمنی شرقی مصداق ندارند که عبارت‌اند از: ۱. فعل و جزء منفی؛ ۲. فعل و فعل کمکی منفی؛ ۳. واژه جمع و اسم؛ ۴. فعل - گروه حرف اضافه‌ای و فعل - قید حالت.

در وبگاه «اطلس جهانی ساختار زبان‌ها»، پس‌اضافه به‌عنوان نوع حرف اضافه‌ی زبان ارمنی شرقی در نظر گرفته شده است، ولی پژوهش حاضر نشان می‌دهد که این زبان دارای پس‌اضافه و پیش‌اضافه است. همچنین در این وبگاه زبان ارمنی شرقی فاقد ادات استفهام در نظر گرفته شده است، ولی پژوهش حاضر نشان می‌دهد که این زبان دارای ادات استفهام است که علاوه بر ابتدا و انتهای جمله می‌تواند در میان جمله نیز قرار گیرد. اگرچه ادات استفهام از حیث دستوری می‌توانند در ابتدا، انتها و در میان جمله قرار گیرند، ولی باید تواتر استفاده از آن‌ها در زبان استاندارد و گفتاری در نظر گرفته شود که نیاز به بررسی بیشتر است و در حوصله‌ی این پژوهش نمی‌گنجد. در رابطه با ترتیب «فاعل و فعل»، تمایل غالب این است که فاعل قبل از فعل قرار گیرد. به‌دلیل ضمیمه‌انداز بودن زبان ارمنی شرقی، نگارندگان معتقدند که برای تعیین ترتیب «فعل و فاعل» و ترتیب «فاعل و مفعول» از نظر کمّی باید پژوهش‌های بیشتری انجام شود.

در پاسخ به پرسش پژوهش، زبان ارمنی شرقی نسبت به زبان‌های اروپا - آسیا، چهارده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های مفعول - فعل قوی و پانزده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های فعل - مفعول قوی را دارد. بنابراین این زبان در مقایسه با زبان‌های اروپا - آسیا، به زبان‌های فعل - مفعول گرایش دارد. جدول ۲ نشان می‌دهد که زبان ارمنی شرقی نسبت به زبان‌های جهان، چهارده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های مفعول - فعل قوی و چهارده مؤلفه از مؤلفه‌های زبان‌های فعل - مفعول قوی را دارد. بنابراین این زبان در مقایسه با زبان‌های جهان، به هر دو گروه زبان‌های مفعول - فعل و فعل - مفعول گرایش دارد.

بررسی جملات و عبارات ارمنی و جفت‌های همبستگی نشان دادند که ترتیب‌واژه‌ها در زبان ارمنی شرقی با «نظریه‌ی سوی انشعاب» تبیین نمی‌شود، زیرا این زبان نه تنها گرایش به سمت یکی از حالات مفعول - فعل یا فعل - مفعول ندارد، بلکه دارای ویژگی‌هایی مساوی از هر دو حالت است.

نگارندگان همراستا با نظر دبیرمقدم (۱۳۹۲) معتقدند که زبان‌هایی که به هر دو ترتیب فعل - مفعول و مفعول - فعل تمایل دارند، به‌عنوان رده‌ای مستقل در نظر گرفته شوند. بر این اساس می‌توان گفت زبان ارمنی شرقی در مرحله گذار و تغییر رده نیست، بلکه در رده بینابین است.

۷. پی‌نوشت‌ها

1. word order
  2. Matthew Dryer
  3. Branching Direction Theory: BDT
- ترجمه نام این نظریه از جلد اول کتاب *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی* (دبیرمقدم، ۱۳۹۲) برگرفته شده است.
4. OV
  5. VO
  6. Yuri Avetisyan
  7. Hovhannes Zakaryan
  8. International Phonetic Alphabet (IPA)
  9. Armenian language
  10. Indo-European
  11. Heinrich Hübschmann
  12. Heinrich Petermann
  13. Urartu
  14. syllabic
  15. Movses Khorenatsi
۱۶. موسی خورن کتاب *تاریخ ارمنستان* را در قرن پنجم میلادی نوشته است. مالخاسیان (Malkhasyan) این کتاب را در سال ۱۹۴۰ به زبان ارمنی نو ترجمه کرده است. انتشارات ناهاپت (Nahapet) در ویرایش ۲۰۱۷ این کتاب برای روان‌تر شدن متن، تغییراتی در متن اعمال کرده است.
17. Mesrop Mashtots
  18. Mesropian
  19. grabar - գրաբար
  20. Kilikian Armenian – կիլիկիական հայերեն
  21. ashkharabar – աշխարհաբար
  22. Khachatur Abovyan
  23. SOV
  24. SVO
  25. The world atlas of language structures: Wals
  26. Samvelian
  27. Eastern Armenian National Corpus

28. Malherbe
29. Rosenberg
30. Stevick
31. The Greenbergian word order correlations
32. correlation pairs
33. Eurasia
34. Southeast Asia & Oceania
35. Australia-New Guinea
36. Head-Dependent Theory
37. negative particle
38. negative auxiliary verb
39. plural word
40. PP
41. manner adverb
42. adposition
43. NP
44. relative clause
45. genitive
46. adjective
47. standard of comparison
48. copula verb
49. predicate
50. VP
51. demonstrative
52. intensifier
53. tense/aspect auxiliary verb
54. question particle
55. adverbial subordinator
56. article
57. N'
58. subject
59. numeral
60. object
61. ablative
62. instrumental
63. locative
64. pro-drop

۸. منابع

- دبیرمقدم، م. (۱۳۹۲). *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی*. تهران: سمت.
- رحمة، ب.، دری، ن.، عامری، ح.، غلامحسین‌زاده، غ. و متقی‌زاده، ع. (۱۳۹۹). بررسی رده‌شناختی تطبیقی حرکت پرسش‌واژه‌ها در زبان‌های فارسی و عربی. *جستارهای زبانی*، ۲، ۳۲-۱.

Armenian References

- Աբրահամյան Ս. , Առաքելյան Վ. , Քոսյան Վ. (1975). *Հայոց լեզուն: Շարահյոսությունը*, հ. 2. Երևան: Լույս.
- Առաքելյան Վ. (1958). *Հայերենի շարահյոսությունը*, հ. 1. Երևան: ԳԱ.
- Ավետիսյան Յ. , Չաթարյան Հ. (2012). *Հայոց լեզուն* □ Երևան: Չանգակ-97.
- Բադիկյան Խ. (1976) □ *Ժամանակակից հայերենի պարզ նախադասությունը և շարահյոսությունը*. Երևան: ԵՊՀ.
- Խորենացի Մ. (2017). *Հայոց պատմություն*. Երևան: Նահապետ.
- Պապոյան Ա. , Բադիկյան Խ. (2003). *Ժամանակակից հայոց լեզվի շարահյոսությունը* □ Երևան: ԵՊՀ.
- Malherbe , M. & Rosenberg, S. (1996). *Les langages de l'humanite: une encyclopedia des 3000 langues dans le monde*. Paris: Laffont.
- Minassian, M. (1980). *Grammaire d'Arménien Oriental*. New York: Delmar.

References

- Abrahamyan, S., Arakelyan, V. & Kosyan, V. (1975). *The Armenian Language: Syntax*, 2. Yerevan: Luys [In Armenian].
- Arakelyan, V. (1958). *Armenian Syntax*, Volume 1. Yerevan: GA. [In Armenian].
- Avetisyan, Y. & Zakaryan, H. (2012). *Armenian Language*. Yerevan: Yerevan State University. [In Armenian].

- Badikyan, Kh. (1976). *The word order in the simple sentences in Modern Armenian*. Yerevan: Yerevan State University [In Armenian].
- Dabir-Moghaddam, M. (1392). *Typology of Iranian Languages*. Tehran: Samt [In Persian].
- Der-Houssikian, H. (1978). The Semantic Significance of S, O, V Sequences in Armenian. In Mohammad A. Jazayery, Edgar C. Polomé & Warner Winter (eds). *Linguistic and Literary Studies, v.2, Descriptive Linguistics*, 227-236.
- Dryer, M. (1998). Aspects of Word Order in the Languages of Europe. In Siewierska, Anna. (ed). *Constituent Order in the Languages of Europe*, 283-319.
- Dryer, M. (1992). The Greenbergian word order correlations. *Language*, 81-138.
- Dum-Tragut, J. (2009). *Armenian: Modern Eastern Armenian*. Amsterdam: John Benjamin.
- Dum-Tragut, J. (2002). Word Order Correlations and Word Order Change: An Applied-typological" *Study on Literary Armenian Variants (v.22)*. München: Lincom GmbH.
- Faghiri, P. & Samvelian, P. (2019, Nov). Modern Eastern Armenian: SOV or SVO?. Western Conference on Linguistics, Fresno, United States. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-02720181>
- Giorgi, A. & Haroutyunian, S. (2016). Word Order and Information Structure in Modern Eastern Armenian, *Journal of the society for Armenian Studies* 25, 185-201.
- Hawkins, J. (1983). *Word order universals*. New York: Academic Press.
- Hawkins, J. (1979). Implicational universals as predictors of word order change. *Language* 55, 618-648.
- Hodgson, K. (2013). *Discourse Configurationality in Eastern Armenian: The Nominal Projection*. MPhil thesis, University of Cambridge.
- Hübschmann, H. (1875). Ueber die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen

- Kahnemuyipour, A. & Megerdumian, K. (2011). Second position clitics and the vP Phase: The case of the Armenian auxiliary. *Linguistic Inquiry* 42, 152-162.
- Kozintseva, N. (1995). *Modern Eastern Armenian. (Language of the World/Materials, 22.)*. Munchen: Lincom Europa.
- Kozintseva, N. (1999). *Modern Eastern Armenian*. Munchen: Lincom Europa.
- Malherbe, M. & Rosenberg, S. (1996). *The Human Languages: An Encyclopedia of 3000 languages in the world*. Paris: Laffont. [In French].
- Mirdehghan Farashah, M., Barzegar, H., & Azatyan, S. (In print). Differential Object Marking in Persian: Triggering Differences with Armenian. In the *Handbook of Teaching and Learning Persian as a Second Language*, In H. Saeli (Ed.), A. Korangy (Ed. in Chief). The Springer MRW series in Languages and Linguistics. Springer.
- Minassian, M. (1980). *Grammar of Eastern Armenian*. New York: Delmar. [In French].
- Khorenatsi, M. (2017). *History of Armenia*. Yerevan: Nahapet. [In Armenian].
- Papoyan, A. & Badikyan, K. (2003). *Modern Armenian Syntax*. Yerevan. [In Armenian].
- Petermann, H. (1837). *Grammatica linguae armenicae*. Berlin.
- Rahme, B., Dorri, N., Ameri, H., Gholamhoseinzadeh, Gh., & Motaghizadeh, I. (2020). A comparative typological study of interrogative words in Persian and Arabic. *Language Related Research*. 11(2). 1-32. [In Persian].
- Stevick, E. (1955). *Syntax of Colloquial East Armenian*. Cornell University.
- Tamrazian, A. (1991). Focus and WH-movement in Armenian. *UCL Working Papers in Linguistics* 3, 102-121.
- Tamrazian, A. (1994). *The syntax of Armenian: Chains and the Auxiliary*. Doctoral dissertation. University College London.

پیوست ۱

درایر (1992) برای بررسی زبان‌ها و تعیین جفت‌های هم‌بستگی، از داده‌های ۶۲۵ زبان استفاده کرده است. او این زبان‌ها را به ۲۵۲ گروه زبان تقسیم و سپس این گروه‌ها را در شش منطقه جغرافیایی طبقه‌بندی کرده است. این گروه‌ها از نظر منطقه جغرافیایی عبارت‌اند از: «آفریقا»، «اروپا - آسیا» (به جز آسیای جنوب شرقی)، «آسیای جنوب شرقی و اقیانوسیه»، «استرالیا - گینه نو»، «آمریکای شمالی» و «آمریکای جنوبی». زبان‌های هر گروه دارای ویژگی‌های رده‌شناختی مشابه هستند. سپس ویژگی‌های متفاوت را در گروه‌ها بررسی کرده و با استفاده از آمار هم‌بستگی مؤلفه‌های موردبررسی در نهایت ۲۳ جفت هم‌بستگی را معرفی کرده است. از آنجایی که در پژوهش حاضر زبان ارمنی شرقی در مقایسه با زبان‌های «اروپا - آسیا» و زبان‌های جهان موردبررسی قرار گرفته است، جدول ۳ حاوی نتایج مربوط به این دو گروه است و از ارائه نتایج گروه‌های دیگر به دلیل عدم استفاده در پژوهش حاضر، صرف‌نظر شده است.

برای مثال در منطقه جغرافیایی «اروپا - آسیا» و در «جهان»، همان‌گونه که در ردیف اول جدول نشان داده شده است، نوع حرف اضافه در زبان‌های مفعول - فعل، پس‌اضافه و در زبان‌های فعل - مفعول، پیش‌اضافه است. ردیف دوم در جدول نشان می‌دهد که در منطقه جغرافیایی «اروپا - آسیا» در زبان‌های مفعول - فعل بند موصولی قبل از هسته‌اسمی و در زبان‌های فعل - مفعول بند موصولی بعد از هسته‌اسمی قرار می‌گیرد؛ درحالی‌که در «جهان» در هر دو رده زبان‌های مفعول - فعل و فعل - مفعول، بند موصولی بعد از هسته‌اسمی قرار می‌گیرد.

جدول ۳. نتایج حاصل از مقاله درایر (1992)

Table 3: Dryer (1992) research results

ردیف	جفت هم‌بستگی	اروپا - آسیا	جهان	زبان
۱	نوع حرف اضافه	پس‌اضافه	پس‌اضافه	مفعول - فعل
		پیش‌اضافه	پیش‌اضافه	فعل - مفعول
۲	هسته‌اسمی و بند موصولی	بند موصولی - اسم	اسم - بند موصولی	مفعول - فعل
		اسم - بند موصولی	اسم - بند موصولی	فعل - مفعول
۳	مضاف و مضاف‌الیه	مضاف - مضاف‌الیه	مضاف - مضاف‌الیه	مفعول - فعل
		مضاف‌الیه - مضاف	مضاف‌الیه - مضاف	فعل - مفعول
۴	صفت و مبنای مقایسه	مبنای مقایسه - صفت	مبنای مقایسه - صفت	مفعول - فعل

ردیف	جفت همبستگی	اروپا - آسیا	جهان	زبان
		صفت-مبنای مقایسه	صفت - مبنای مقایسه	فعل - مفعول
۵	فعل و گروه حرف اضافه‌ای	گروه حرف اضافه‌ای - فعل	گروه حرف اضافه‌ای - فعل	مفعول - فعل
		فعل - گروه حرف اضافه‌ای	فعل - گروه حرف اضافه‌ای	فعل - مفعول
۶	فعل و قید حالت	قید حالت-فعل	قید حالت - فعل	مفعول - فعل
		فعل - قید حالت	فعل - قید حالت	فعل-مفعول
۷	فعل اسنادی و گزاره/مسند	مسند - فعل اسنادی	مسند - فعل اسنادی	مفعول - فعل
		فعل اسنادی - مسند	فعل اسنادی - مسند	فعل - مفعول
۸	فعل خواستن و گروه فعلی	گروه فعلی - خواستن	گروه فعلی - خواستن	مفعول - فعل
		خواستن - گروه فعلی	خواستن - گروه فعلی	فعل - مفعول
۹	موصوف و صفت	صفت - موصوف	موصوف - صفت	مفعول - فعل
		صفت - موصوف	موصوف - صفت	فعل - مفعول
۱۰	صفت اشاره و اسم	صفت اشاره - اسم	صفت اشاره - اسم	مفعول - فعل
		صفت اشاره - اسم	صفت اشاره - اسم	فعل - مفعول
۱۱	قید مقدار و صفت	قید مقدار - صفت	قید مقدار - صفت	مفعول - فعل
		قید مقدار - صفت	قید مقدار - صفت	فعل - مفعول
۱۲	فعل اصلی و فعل کمکی زمان-نمود	کمکی زمان/نمود - فعل	کمکی زمان/نمود-فعل	مفعول-فعل
		کمکی زمان/نمود-فعل	کمکی زمان/نمود-فعل	فعل-مفعول
۱۳	ادات استفهام و جمله	جمله-ادات استفهام	جمله-ادات استفهام	مفعول-فعل
		ادات استفهام-جمله	ادات استفهام-جمله	فعل-مفعول
۱۴	حرف ربط قیدی و بند	بند-حرف ربط قیدی	بند-حرف ربط قیدی	مفعول-فعل
		حرف ربط قیدی-بند	حرف ربط قیدی-بند	فعل-مفعول
۱۵	حرف تعریف و اسم	حرف تعریف-اسم	اسم-حرف تعریف	مفعول-فعل
		حرف تعریف-اسم	حرف تعریف-اسم	فعل-مفعول
۱۶	فعل و فاعل	فاعل-فعل	فاعل-فعل	مفعول-فعل
		فاعل-فعل	فاعل-فعل	فعل-مفعول
۱۷	عدد و اسم	عدد-اسم	عدد-اسم=اسم-عدد	مفعول-فعل
		عدد-اسم	عدد-اسم	فعل-مفعول
۱۸	وند زمان-نمود و ستاک فعل	پسوند زمان/نمود	پسوند زمان/نمود	مفعول-فعل
		پسوند زمان/نمود	پسوند زمان/نمود	فعل-مفعول
۱۹	اسم و وند ملکی	پسوند ملکی	پسوند ملکی	مفعول-فعل
		پسوند ملکی	پسوند ملکی=پیشوند ملکی	فعل-مفعول

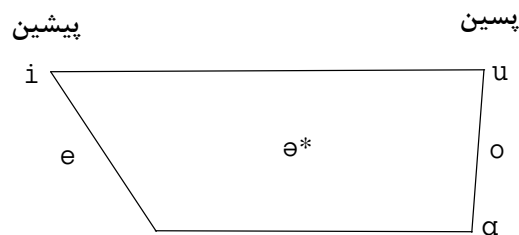
پیوست ۲

زبان ارمنی دارای ۳۶ واج است که ۳۰ واج آن، همخوان و ۶ واج دیگر، واکه هستند. در جدول ۴ نحوه تولید و جایگاه تولید همخوان‌های زبان ارمنی نمایش داده شده است. همخوان‌های ستاره‌دار در زبان فارسی وجود ندارند. شکل ۱ واکه‌های زبان ارمنی شرقی را نشان می‌دهد.

جدول ۴: همخوان‌های زبان ارمنی شرقی

Table 4: Eastern Armenian consonants

Table 1: Eastern Armenian consonants						جایگاه تولید		نحوهٔ تولید
چاکنایی	ملازی	نرم‌کامی	سخت‌کامی	لثوی	لبی			
		k*		t*	p*	بی‌واک	انسدادی	
		k ^h		t ^h	p ^h	بی‌واک دمیده		
		g		d	b	واکدار		
			tʃ*	ts*		بی‌واک	انسایشی	
			tʃ ^h	ts ^h *		بی‌واک دمیده		
			dʒ	dz*		واکدار		
h	χ		ʃ	s	f	بی‌واک	سایشی	
	ɣ*		ʒ	z	v	واکدار		
				n	m	خیشومی		
				r*		زنشی		
				r		لرزشی		
				l		کناری		
			j			ناسوده		

شکل ۱: واکه‌های زبان ارمنی شرقی

Figure 1: Eastern Armenian vowels